

การ

เสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวตามแนวพุทธ ในยุควิถีชีวิตใหม่

มานพ นักการเรือน¹

วิญญู กิณะเสน^{2*}

บานชื่น นักการเรือน³

ฉัฐสุภางศ์ สารมาศ⁴

รับบทความ: 14 กุมภาพันธ์ 2566 แก้ไขบทความ: 18 กุมภาพันธ์ 2566 ตอบรับบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2566

บทคัดย่อ

ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคม ที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตร เป็นอย่างน้อย มีความผูกพันทางสายโลหิต ทางกฎหมาย ทางจิตใจ หรือทางสังคม ซึ่งคนในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน โดยแต่ละฝ่ายต้องมีพันธะทางศีลธรรมต่อกัน การเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัว เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ ประกอบด้วย การให้กำลังใจซึ่งกันและกันในช่วงทางต่าง ๆ การเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยกำหนดข้อตกลงระหว่างคนในครอบครัว การยอมรับศักยภาพของกันและกัน การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาทุกกรณี และการเปิดโอกาสให้คนในครอบครัวได้ทำอะไรด้วยตนเอง โดยถือโอกาสนั้นปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ไปด้วย โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปบูรณาการ ซึ่งประกอบด้วย หลักพรหมวิหาร 4 หลักธรรมาสน์ 4 หลักการพูด 5 ประการ และหลักสาราณียธรรม 6

คำสำคัญ สัมพันธภาพของครอบครัว พระพุทธศาสนา ยุควิถีชีวิตใหม่

¹ รองศาสตราจารย์ ดร., มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

²⁻³ อาจารย์ ดร., มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

* อีเมล: wksrc7@gmail.com

⁴ อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Strengthening family relationships according to Buddhist principles in New Normal Era

Manop Nakkanrian¹

Winyou Kinasen^{2*}

Banchuen Nakkanrian³

Chatsuphang Saramart⁴

Received: February 14, 2023 Revised: February 18, 2023 Accepted: February 20, 2023

Abstract

Family was the basic social unit consisting of at least a husband, wife and children. There were blood, legal, psychological or social ties in which family members had roles and responsibilities towards one another and had a mutually supportive relationship. Each party must have a moral obligation to each other. Strengthening family relationships in order to have a good quality of life and live in New Normal Era consisted of encouraging each other in various ways, respecting individual differences by establishing an agreement between family members, accepting each other's potential, non-violence in solving all problems and giving family members the opportunity to do something by themselves by taking that opportunity to cultivate various virtues as well with Buddhist principles to integrate which consisted of Brahmavihāra 4, Garāvāsadhamma 4, 5 principles of speech and Sārāṇīyadhamma 6.

Keywords: Family Relationship, Buddhism, New Normal Era

¹ Associate Professor, Dr., Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

²⁻³ Dr., Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

* Email: wksrc7@gmail.com

⁴ Lecturer, Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคมให้แก่สมาชิกในครอบครัว วางแผนการดำเนินชีวิต และกำกับดูแล สมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะทำงานอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์ เป็นพลัง สำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

สัมพันธภาพที่ดีของคนในครอบครัว ได้แก่ การแสดงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน การมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ และการไม่ทำร้ายกันทั้งทางร่างกาย วาจาและจิตใจ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเข้มแข็งในครอบครัว ทำให้ครอบครัวเป็นอยู่ได้อย่างอบอุ่นและมีความสุขมาทุกยุคทุกสมัย

แต่เมื่อสังคมในปัจจุบันได้เผชิญกับโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่ยังไม่รู้จักมาก่อน (ตั้งแต่ พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา) ทำให้ส่งผลต่อวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ เปลี่ยนแปลงเป็นยุควิถีชีวิตใหม่ ทำให้ครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยของสังคมหน่วยแรกได้รับผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน และประสบกับปัญหาความไม่เข้มแข็งเกี่ยวกับสัมพันธภาพที่ดีของคนในครอบครัว เช่น การไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทำให้ส่งผลต่อการหย่าร้าง การเสพติดสมาร์ตโฟนมากเกินไป ทำให้สมาชิกในครอบครัวพูดคุยกันน้อยลง ความตึงเครียดทางเศรษฐกิจทำให้มีการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เป็นต้น ดังที่พบได้จากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนของการสำรวจสถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัวของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2563 เผยว่า ครอบครัวไทยมีระดับความเข้มแข็ง ร้อยละ 85.60 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละ 68.40 โดยมีดัชนีความเข้มแข็งคือ พังพาดตนเองมากที่สุดถึง ร้อยละ 97.67 รองลงมาคือ ทุนทางสังคม ร้อยละ 94.97 ทำบทบาทหน้าที่ครอบครัว ร้อยละ 91.08 อีกทั้งพบแนวโน้มด้านสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวลดลง ได้แก่ การแสดงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน ตลอดจนการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการเสพติดสมาร์ตโฟน ทำให้สมาชิกในครอบครัวพูดคุยกันน้อยลง ไม่ได้ใช้เวลาเรียนรู้ร่วมกัน และครอบครัวเดี่ยวที่มีแต่พ่อแม่ลูก หรือมีพ่อแม่แต่ไม่มีลูกมีทิศทางเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน ก็มีอัตราการหย่าร้าง และเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น จากทัศนคติสังคมที่เปลี่ยนว่าไม่จำเป็นต้องอดทนเพื่อลูก ในการรักษาสภาพครอบครัวให้สมบูรณ์เหมือนในอดีต ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกับ มูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม ร่วมกับ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2565) ได้จัดเสวนาออนไลน์หัวข้อ “ความรุนแรงทางเพศกับการเข้าถึงความยุติธรรมในช่วงโควิด” เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2564 พบว่า ในช่วงที่โควิด-19 ระบาด ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องใช้เวลาอยู่ร่วมกันยาวนานขึ้น ประกอบกับความตึงเครียดทางเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง เกิดความรุนแรงทั้งทางร่างกาย ความรุนแรงทางเพศ ปรากฏในพื้นที่สาธารณะ และโลกออนไลน์ แต่ที่น่าเป็นห่วงคือสถานการณ์โควิดทำให้ผู้ถูกระงับเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมยากขึ้นด้วย

แต่จาก สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต (2566) ได้เปิดเผยผลสำรวจเรื่อง “5 ปัจจัย ที่ทำให้คนไทยอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง” โดยสำรวจความคิดเห็นประชาชนทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 1,164 คน ระหว่างวันที่ 10-14 มีนาคม พ.ศ. 2563 ถึงกรณีสถานการณ์ปัจจุบันมีปัญหาต่าง ๆ ล้วนส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความ เป็นอยู่ของคนไทย สรุปผลได้ว่า อันดับ 1 กำลังใจจากคนในครอบครัว 55.50% สาเหตุ ครอบครัวเป็นรากฐาน สำคัญ ความรักความเข้าใจเป็นกำลังใจที่ดี เป็นแรงผลักดันให้ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ได้ คนในครอบครัวพร้อม รับฟัง ช่วยเหลือ และให้อภัยได้เสมอ ต้องการให้พ่อ/แม่ ลูกสุขสบาย มีความเป็นอยู่ที่ดี ฯลฯ อันดับ 2 ตัวเรา เอง 48.97% อันดับ 3 มีเงินใช้ 39.69% อันดับ 4 การมีเพื่อนที่ดี มีที่ปรึกษา 22.85% อันดับ 5 ศาสนา หลักธรรมคำสอน 21.99% จึงพบว่า มีปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวสามารถกลับฟื้นมาอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง คือ กำลังใจจากคนในครอบครัว เป็นแรงผลักดันให้ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ซึ่งปัจจัยข้อนี้เพียงข้อเดียวเพียงพอ ต่อการเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ได้หรือไม่

ดังนั้น จะมีการเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวได้อย่างไรบ้าง เพื่อให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง เป็นอยู่ได้อย่างมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้สามารถเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ พระพุทธศาสนา ได้ใช้หลักธรรมอะไรบ้าง เพื่อนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัว ให้เกิดความเข้มแข็ง ความอบอุ่นและความสงบสุขนี้ได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่

1. สถานการณ์ของครอบครัวไทย

สถานการณ์และปัจจัยสำคัญ ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบันนี้ มีดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร คือประชากรวัยเด็ก (อายุ 0-14 ปี) มีจำนวนและ สัดส่วนลดลง ประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) มีจำนวนและสัดส่วนลดลง และประชากรสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นการเข้าสู่สังคมสูงวัย ทำให้คนในครอบครัวที่เป็นวัยแรงงานต้อง แบกรับทั้งผู้สูงอายุและเด็ก

2) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ คือลักษณะของการทำงานและการใช้แรงงานจะเน้นความ ขำนาญเฉพาะเรื่องมากขึ้น และมีการย้ายถิ่นทั้งของแรงงานในประเทศและระหว่างประเทศมากขึ้น ทำให้คน ในครอบครัวแยกกันอยู่เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ อาจทำให้ความสัมพันธ์เปราะบาง ก่อให้เกิดการหย่าร้าง

3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์โดยไม่จำเป็นต้องรู้จักตัวตนซึ่งกันและกัน อาจก่อให้เกิดวิกฤตทาง วัฒนธรรมเนื่องจากขาดการคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมที่ดีงาม ทำให้คนในครอบครัวรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ไม่ สามารถมีวัฒนธรรมที่เป็นไปในทางเดียวกันได้

4) อิทธิพลของสื่อ เทคโนโลยี และสารสนเทศ คือคนมีพฤติกรรมที่แปลกแยกจากชีวิตจริงและหมกมุ่นอยู่ในโลกออนไลน์ ทำให้เกิดช่องว่างที่เกิดจากความสามารถในการใช้และการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ของคนในครอบครัวรุ่นเก่า

5) การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบโดยตรงกับการดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว และแนวโน้มการแพร่ระบาดของโรคติดต่ออุบัติใหม่ต่าง ๆ ที่รุนแรงขึ้นทำให้คนในครอบครัวตกอยู่ในภาวะเสี่ยงและเป็นอยู่อย่างลำบากมากยิ่งขึ้น (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559: 7-12)

6) คนไทยส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านคุณธรรม และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต และการมีจิตสาธารณะ ทำให้ครอบครัวมีภาระรับผิดชอบและจำเป็นต้องตระหนักต่อการปลูกฝังคุณธรรมแก่คนในครอบครัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2559: 43)

สรุปได้ว่า จากการศึกษาข้อมูลสถานการณ์ของครอบครัวไทยจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่า ครอบครัวไทยประสบกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในส่วนโครงสร้างของประชากร เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อิทธิพลของสื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศ สิ่งแวดล้อม และแนวโน้มการแพร่ระบาดของโรคติดต่ออุบัติใหม่ต่าง ๆ ที่รุนแรงขึ้น และยังมีปัญหาด้านคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการอยู่ในสังคม

2. แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตใหม่

วิถีชีวิตใหม่ (New Normal) หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีต อันเนื่องมาจากมีบางสิ่งมากระทบจนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคยคาดหมายล่วงหน้าได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคยและมีผลต่อวิถีชีวิตการทำงาน การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในปัจจุบันนี้ (2566) ซึ่งทั่วไปแล้ว มักจะหมายถึงการใช้ชีวิตที่ไม่ปกติในช่วงที่เกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยคำศัพท์ดังกล่าวได้มีการใช้กันอย่างกว้างขวางโดยวงการสาธารณสุขประเทศไทยในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19

แนวทางชีวิตวิถีใหม่ของคนไทย มีดังนี้ (กรมสุขภาพจิต, 2566)

1) การใช้เทคโนโลยี และอินเทอร์เน็ต

เทคโนโลยีควบคู่กับอินเทอร์เน็ตจะเข้ามามีบทบาทกับการใช้ชีวิตมากขึ้น ที่จากเดิมมีมากอยู่แล้ว แต่ในสังคมยุควิถีชีวิตใหม่ สิ่งเหล่านี้จะเข้าไปอยู่ในแทบทุกจังหวะชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเรียนออนไลน์ การทำงานที่บ้าน การประชุมออนไลน์ การซื้อสินค้าออนไลน์ การทำธุรกรรม และการเอ็นเตอร์เทนชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชมภาพยนตร์ ฟังเพลง เป็นต้น

2) การเว้นระยะห่างทางสังคม

ผู้คนในสังคมจะเห็นความสำคัญของการเว้นระยะห่างที่เป็นแนวทางการใช้ชีวิตช่วงวิกฤติโควิด-19 และจะดำเนินชีวิตแบบนั้นต่อไป โดยรักษาระยะห่างทางกายภาพเพิ่มขึ้น และใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนช่วยในการสื่อสารและการใช้ชีวิต ลดการปฏิสัมพันธ์ การไปในสถานที่สาธารณะ และเน้นการทำกิจกรรมที่บ้านมากขึ้น

3) การดูแลใส่ใจสุขภาพทั้งตนเองและคนรอบข้าง

จากช่วงวิกฤติโควิด-19 ที่ต้องดูแลด้านสุขภาพและความสะอาดเพื่อป้องกันการแพร่เชื้อ ดังนั้นพฤติกรรมการใช้หน้ากากอนามัย เจลแอลกอฮอล์ และการล้างมืออย่างถูกวิธี และหมั่นสังเกตตนเองเมื่อไม่สบายจะยังคงมีต่อไป รวมถึงการหันมาใส่ใจสุขภาพ การออกกำลังกาย และการทำประกันสุขภาพจะมีแนวโน้มมากขึ้น

4) การสร้างสมดุลชีวิต

การมีโอกาสดำรงงานที่บ้าน ลดจำนวนวันการเข้าออฟฟิศ หรือการลดการพบปะผู้คนในสังคม แล้วหันมาใช้ชีวิต และทำงานที่บ้าน ทำให้ผู้คนมองเห็นแนวทางที่จะสร้างสมดุลชีวิตระหว่างอยู่บ้านมากขึ้น และจะเป็นแนวทางในการปรับสมดุลชีวิตระหว่างเวลาส่วนตัว การงาน และสังคมให้สมดุลมากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า วิถีชีวิตใหม่เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคย ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันนี้ โดยต้องใช้แนวทางใหม่ ประกอบด้วย การใช้เทคโนโลยี และอินเทอร์เน็ต การเว้นระยะห่างทางสังคม การดูแลใส่ใจสุขภาพทั้งตนเองและคนรอบข้าง ตลอดจนกระทั้งการสร้างสมดุลชีวิตทั้งส่วนตัว การงาน และสังคม เป็นการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีความสุข

3. ความหมายของครอบครัว

ครอบครัวมีความหมายหลายมุมมอง นิยามอาจเปลี่ยนไปตามแง่มุมนั้น ๆ และตามแนวโน้มสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 230) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และหมายรวมถึงลูกด้วย

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532: 142) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง สถาบันสังคมขั้นมูลฐานที่ประกอบด้วยชายหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอยู่ร่วมกันกับหญิงหนึ่งหรือมากกว่า โดยมีความสัมพันธ์ทางเพศที่สังคมอนุมัติพร้อมด้วยสิทธิและหน้าที่ที่สังคมยอมรับ โดยทั่วไปแล้ว ครอบครัวแบ่งออกเป็น 4 ประเภท โดยลำดับจากจำนวนที่ปฏิบัติกันมากไปสู่ที่ปฏิบัติกันน้อยดังนี้ คือ การมีคู่สมรสคนเดียว การมีภรรยาหลายคนคราวเดียวกัน การมีสามีหลายคนคราวเดียวกัน และการแต่งงานกลุ่ม

คณะกรรมการครอบครัวแห่งประเทศไทย (จิรเนาว์ ทศศรี, 2545: 4) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” คือ กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการพึ่งพิงทางสังคมเศรษฐกิจ และมีความสัมพันธ์ทางกฎหมายหรือทางสายโลหิต โดยบางครอบครัวอาจมีลักษณะเป็นช้อยกเว้นบางประการจากที่กล่าวก็ได้

คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัว (กยค.) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2562: 4) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา หรือมีความผูกพันทางสายโลหิต หรือทางกฎหมาย หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน

ความหมายของครอบครัวตามแนวทางพระพุทธศาสนา พอจะกำหนดเป็นกรอบกว้าง ๆ ได้ว่า กลุ่มบุคคลที่ประกอบด้วยสามีภรรยาที่ได้เพิ่มสถานภาพเป็นบิดาและมารดา รวมถึงบุตรที่มีความผูกพันทางสายโลหิตและทางจิตใจที่มีหน้าที่และคุณธรรมเป็นแกนกลางในการดำเนินชีวิต และบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นญาติกัน โดยที่มั่งคั่งดั่งที่ปิ่นได้จัดลำดับความสัมพันธ์ทางเครือญาติของบุคคลในครอบครัวเป็น 7 ชั่วคน โดยถือว่าบุคคลต่าง ๆ นั้นมีความเกี่ยวพันกันในฐานะเป็นสมาชิกของครอบครัว ประกอบด้วยบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ปุ่หวดย่าหวดหรือตาหวดยายหวด ตนเอง ลูก หลานและเหลน ซึ่งเป็นลักษณะครอบครัวขยาย (มจคตถ. 2/79) สำหรับสามีภรรยาบางคู่ไม่สามารถมีบุตรธิดาได้ อาจเป็นเพราะความบกพร่องทางร่างกายหรืออะไรก็ตามที่ จึงหาทางออกด้วยการขอบุตรผู้อื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ซึ่งก็จัดว่าเป็นบุตรได้เช่นกัน (ขุ.ชา. 27/283/581) โดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีพันธะทางศีลธรรมและต้องมีความตระหนักในหน้าที่ของตน

จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ สรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มสังคมของมนุษย์ที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และบุตร เป็นอย่างน้อย มีความผูกพันทางสายโลหิต ทางกฎหมาย ทางจิตใจ หรือทางสังคม ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน โดยแต่ละฝ่ายต้องมีพันธะทางศีลธรรมต่อกัน ในกรณีครอบครัวที่ไม่สามารถมีบุตรด้วยกันเองได้ ก็สามารถขอบุตรผู้อื่นมาเลี้ยงและจดทะเบียนเป็นบุตรบุญธรรม

3. แนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัว

จรรยา สุวรรณทัต (2554: 18) ได้เสนอการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งของการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว ไว้ดังนี้

1) หลักการเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล พ่อแม่ลูกและบุคคลทุกคนในครอบครัว อาจมีความคิดเห็นและความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน และอาจมองสิ่งต่าง ๆ ต่างมุมกัน ทุกคนจึงควรต้องรับฟังและเคารพความคิดเห็นของกันและกันอย่างมีเหตุผล และมีความจริงใจต่อการยอมรับศักยภาพของกันและกัน

2) การพัฒนาทั้งหลายทั้งปวง มีฐานมาจากการมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ดีนำไปเกิดสุขภาพจิตที่ดี สุขภาพทางกายที่ดี และความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ อีกทั้งยังลดความเหินแกล้ว ทำให้เกิดการสื่อสารที่สร้างสรรค์ต่อกันและความเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้น

3) ครอบครัวตระหนักความสำคัญของการร่วมมือร่วมใจของบุคคลในครอบครัว เพื่อสร้างเป็นฐานความเข้มแข็งทั้งเพื่อการพัฒนาชีวิตครอบครัวโดยรวมและเพื่อเตรียมพร้อมต่อการเผชิญอุปสรรคหรือภาวะวิกฤติต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้น

4) การรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างคุณภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวและรู้จักทะนุบำรุงรักษาสัมพันธ์ภาพเช่นนั้นในครอบครัวด้วยการมีสติกำกับอารมณ์และพฤติกรรม เพื่อช่วยให้สัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกครอบครัวสามารถดำเนินและพัฒนาต่อไปได้อย่างราบรื่น สัมพันธ์ภาพเช่นนี้จะเปิดทางให้เกิดการสื่อสารที่ชัดเจน สร้างสรรค์ สามารถสนองตอบความต้องการของครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2564: 95) ได้กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพในฐานะเป็น 1 ในองค์ประกอบหลัก “ครอบครัวอบอุ่น” โดยองค์ประกอบนี้ จะมี 6 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 1) สมาชิกในครอบครัวมีการแสดงออกที่สื่อถึงความรักหรือความเอาใจใส่ในชีวิตประจำวันซึ่งกันและกัน
- 2) สมาชิกในครอบครัวมีการสื่อสารพูดคุยกันในเรื่องต่าง ๆ อย่างเปิดเผย
- 3) สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสดูแลใช้เวลาร่วมกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทานอาหาร ออกกำลังกาย ท่องเที่ยวพักผ่อน

4) สมาชิกในครอบครัวให้ความเคารพต่อความคิดเห็นหรือการตัดสินใจของสมาชิกคนอื่น

5) สมาชิกในครอบครัวมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

6) ในภาพรวม ครอบครัวมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันในระดับใด

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2565: 1-2) ได้เสนอองค์ประกอบของสัมพันธ์ภาพของครอบครัวไว้ดังนี้

1) สมาชิกในครอบครัวแสดงออกถึงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้านซึ่งกันและกัน และทำกิจวัตรประจำวันร่วมกัน

2) สมาชิกในครอบครัวยอมรับและเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ตระหนักและไม่ละเมิดความเป็นส่วนตัวของสมาชิกในครอบครัวหากไม่ได้รับอนุญาตจากสมาชิก เช่น ข้อมูลส่วนตัว จดหมาย โทรศัพท์ ห้องส่วนตัว เป็นต้น

3) สมาชิกในครอบครัวสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ อธิบายข้อเท็จจริง วาจาสุภาพ ไม่ใช้อารมณ์ ไม่ใช้คำพูดหยาบคาย ไม่ตะคอกขึ้นเสียง เป็นต้น แสดงความชื่นชม ยกย่อง ให้กำลังใจ ให้เกียรติและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ต่างดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน และร่วมกันดูแลเอาใจใส่ในเรื่องต่าง ๆ ของสมาชิกทั้งในยามปกติ ยามเจ็บป่วย และประสบปัญหา

4) สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช้ความรุนแรง และร่วมกันตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ ในครอบครัว เช่น การศึกษา เปลี่ยนงาน สุขภาพ การทำนิติกรรม สัญญา การย้ายที่อยู่ การแต่งงาน งานบวช งานศพ มรดก เป็นต้น

จาก “รายงานสุขภาพคนไทย ประจำปี 2565: ครอบครัวไทยในวิกฤตโควิด-19” ซึ่งจัดทำโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2565: 6-32) พบถึงการขาดสัมพันธภาพของครอบครัวโดยมีปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้น จากปัจจัยความเครียดของการจำกัดการเดินทางและต้องอาศัยในที่พักเป็นช่วงเวลานานขึ้น โดยในช่วงต้นปี พ.ศ. 2563 พบปัญหาความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 42.2 เมื่อเทียบกับภาพรวมในปี พ.ศ. 2560 ที่อยู่ที่ร้อยละ 34.6

พระครูพิสนธิ์กิจจาทร (เทิดทูน ธมฺมกโม/เชื้อเงินเดื่อน) (2563: 194) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยเชิงพุทธบูรณาการบนฐานพุทธธรรม” พบว่า ผู้หวังความสำเร็จในครอบครัวจะต้องทำตนให้สมบูรณ์ตาม หลักธรรมาธรรม 4 หลักโลกपालธรรม 2 หลักอิทธิบาท 4 และหลักคิปปิปฏิบัติ

สรุปได้ว่า จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวควรมีการเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล การยอมรับศักยภาพของกันและกัน การร่วมมือร่วมใจของบุคคลในครอบครัว การสื่อสารที่สร้างสรรค์ต่อกัน ความรักหรือความเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ครอบครัวควรใช้หลักธรรมเพื่อสร้างคุณภาพความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น หลักธรรมาธรรม 4 หลักคิปปิปฏิบัติ เป็นต้น แต่ในยุควิถีชีวิตใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่ไม่คุ้นเคย ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทย พบปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้น

การเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่

การเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ เพื่อแสดงถึงความเข้มแข็งของครอบครัว ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ พบว่า

1. สัมพันธภาพของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ อาจเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตแบบใหม่ แต่ก็ยังเป็นโอกาสอันดีที่ทำให้แต่ละคนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านวิกฤติที่เกิดขึ้นแล้วนำมาถอดเป็นบทเรียนในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน คอยห่วงใยถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน แสดงความคิดเห็นและให้คำแนะนำต่อกัน มีการแสดงความชื่นชมและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกันทั้งในรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ผ่านสื่อสังคมต่าง ๆ เช่น ไลน์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น และให้ความสำคัญกับคนในครอบครัว เติมเต็มความรักความสามัคคีร่วมกันสร้างสรรค์ครอบครัวให้เข้มแข็ง ซึ่งการเสริมสร้างสัมพันธภาพข้อนี้ สอดคล้องกับตัวชี้วัดที่ 1 สัมพันธภาพเพื่อ “ครอบครัวอบอุ่น” ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคมว่า “สมาชิกในครอบครัวมีการแสดงออกที่สื่อถึงความรักหรือความเอาใจใส่ในชีวิตประจำวันซึ่งกันและกัน”

2. การสื่อสารเชิงบวกในครอบครัวเป็นการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ในยุควิถีชีวิตใหม่ คือสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามหลักการเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการพูดจาโดยใช้เหตุผล อธิบายข้อเท็จจริง วาจาสุภาพ ไม่ใช้อารมณ์ ไม่ใช้คำพูดหยาบคาย ไม่ตะคอก ขึ้นเสียง เป็นต้น รับฟังอย่างตั้งใจและเคารพความคิดเห็นของกันและกันอย่างมีเหตุมีผล รับฟังข้อมูลซึ่งกันและกัน เคารพให้เกียรติกัน เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจกัน ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ทำให้ครอบครัวที่ประสบปัญหา

เปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวสุขสันต์ได้ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตของสมาชิกในครอบครัวด้วย และมีการสร้างกฎกติกาการอยู่ร่วมกันในครอบครัวแบบมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างคนในครอบครัว เช่น การกำหนดเวลาในการใช้งานสื่อสังคมต่าง ๆ เพื่อไม่ให้สมาชิกในครอบครัวหมกหมุ่นจนเกินไป ซึ่งการเสริมสร้างสัมพันธภาพข้อนี้ สอดคล้องกับแนวทางชีวิตวิถีใหม่ของคนไทยว่า “เทคโนโลยีควบคู่กับอินเทอร์เน็ตจะเข้ามามีบทบาทกับการใช้ชีวิตมากขึ้น ที่จากเดิมมีมากอยู่แล้ว แต่ในสังคมยุควิถีชีวิตใหม่ สิ่งเหล่านี้จะเข้าไปอยู่ในแทบทุกจังหวะชีวิต”

3. สมาชิกในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ มีความจริงใจต่อการยอมรับศักยภาพของกันและกัน การทำกิจกรรมร่วมกัน การช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้านซึ่งกันและกัน เช่น การทำอาหาร การทำความสะอาด เป็นต้น และการใช้เวลาร่วมกันในครอบครัว ทำให้เรียนรู้พฤติกรรมซึ่งกันและกัน และทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยน้อยลง ซึ่งการเสริมสร้างสัมพันธภาพข้อที่ 3 เป็นไปในทางเดียวกับ จรรยา สุวรรณทัต ได้เสนอการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวไว้ว่า “ทุกคนจึงต้องมีความจริงใจต่อการยอมรับศักยภาพของกันและกัน เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำเนินและพัฒนาต่อไปได้อย่างราบรื่น”

4. สมาชิกในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ ร่วมตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ ด้วยกัน เช่น การเปลี่ยนงาน การย้ายที่อยู่ เป็นต้น เมื่อมีความขัดแย้งต่อกัน สมาชิกในครอบครัวร่วมกันแก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ซึ่งทำให้สมาชิกในครอบครัวกลัวหรืออึดอัดใจ และมีการสร้างกติกาในการอยู่ร่วมกันโดยไม่มีการใช้อำนาจเหนือกันและกัน รวมทั้งชุมชนมีความตระหนักร่วมมือร่วมใจกันในการป้องกันการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในชุมชนของตนเอง ซึ่งจากรายงานของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พบถึงการขาดสัมพันธภาพของครอบครัว เกี่ยวกับปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้นจากปัจจัยความเครียดของการจำกัดการเดินทางและต้องอาศัยในที่พักเป็นช่วงเวลานานขึ้น ทำให้จำเป็นต้องเร่งแก้ไขสร้างกลไกต่าง ๆ ในการอยู่ร่วมกัน โดยไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาทุกกรณี แต่หน่วยงานหลักคือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ได้พยายามรณรงค์ให้สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช้ความรุนแรง

5. พ่อแม่ในยุควิถีชีวิตใหม่ควรไว้วางใจลูก เปิดโอกาสให้เขาได้ทำอะไรได้ด้วยตนเอง ได้ลองผิดลองถูก ได้ทำในสิ่งที่ชอบหรือสิ่งที่ถนัด จะทำให้ลูกได้รู้จักตนเอง ไม่ควรเล็งผลเลิศว่าต้องสำเร็จไปทุกเรื่อง แต่สิ่งสำคัญคือให้เขาได้กล้าแสดงออก ให้เขาได้รับรู้ที่พ่อแม่ไว้วางใจเขาเสมอ จะทำให้ลูกเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และเขาจะเติบโตขึ้นไปด้วยความไว้วางใจผู้อื่นต่อไปด้วย ซึ่งการเสริมสร้างสัมพันธภาพข้อนี้ เข้าไปแก้ไขปัญหาการขาดคุณธรรมที่พึงประสงค์ โดยครอบครัวมีภาระรับผิดชอบและจำเป็นต้องตระหนักต่อการปลูกฝังคุณธรรมแก่คนในครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ได้ประเมินสถานการณ์ของครอบครัวไทย ว่า “ยังมีปัญหาด้านคุณธรรม และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต และการมีจิตสาธารณะ”

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัว เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ ประกอบด้วย การให้กำลังใจซึ่งกันและกันในช่องทางต่าง ๆ การเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยกำหนดข้อตกลงระหว่างคนในครอบครัว การยอมรับศักยภาพของกันและกัน การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาทุกกรณี รวมทั้งชุมชนมีความตระหนักในการป้องกันการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และการเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำอะไรด้วยตนเอง โดยถือโอกาสนั้นปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ไปด้วย

การเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวตามแนวพุทธในยุควิถีชีวิตใหม่

การเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ ทำให้การดำเนินชีวิตของครอบครัวมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความภูมิใจในคุณค่าของครอบครัวตนเองและเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้อย่างราบรื่น หลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้เพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของคนในครอบครัว พบว่าหลักพรหมวิหาร 4 หลักฆราวาสธรรม 4 หลักการพูด 5 ประการ และหลักสาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้เพื่อการมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เป็นเครื่องช่วยให้สมาชิกของครอบครัวรักใคร่เอื้ออาทรต่อกันมากขึ้น โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวเป็นแหล่งให้การเรียนรู้การเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ และครอบครัวเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งควรนำหลักธรรมดังกล่าวมาปรับใช้โดยที่สมองของเด็กจะเรียนรู้และจดจำโดยทำตามแบบอย่างที่ได้เห็นและได้ยิน

1. หลักพรหมวิหาร 4 (อง.ปญจก. 22/192/252)

หลักพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เป็นธรรมประจำใจอันประเสริฐของคนในครอบครัวที่เป็นผู้ใหญ่ ได้แก่ 1) เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้คนในครอบครัว มีความสุข 2) กรุณา คือความสงสาร คิดช่วยให้คนในครอบครัวพ้นทุกข์ 3) มุทิตา คือความยินดีในเมื่อคนในครอบครัว อยู่ดี มีสุข และ 4) อุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง คนในครอบครัวสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือได้รับผลอันสมกับความรักรับผิดชอบของตน หลักพรหมวิหาร 4 นี้สามารถนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวเกี่ยวกับการแสดงออกถึงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกันกับองค์ประกอบของสัมพันธภาพของครอบครัว ตามที่กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ได้เสนอไว้ แต่มีการเสริมเพิ่มเติมโดยคนในครอบครัวที่เป็นผู้ใหญ่ควรมีความสงสาร ยินดี และวางใจเป็นกลางเมื่อคนในครอบครัวสมควรรับผิดชอบการกระทำของตนเองด้วย

2. หลักฆราวาสธรรม 4 (ส.ส. 15/845/316)

หลักฆราวาสธรรม 4 เป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่ 1) สัจจะ คือความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์จริงใจ พูดจริง ทำจริง 2) ทมะ คือการฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง 3) ขันติ คือความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย และ 4) จาคะ คือความเสียสละ พร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็น และความ

ต้องการ พร้อมทั้งจะร่วมมือ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หลักขรวาจาธรรม 4 นี้สามารถนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวเกี่ยวกับการมีความไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะสามีภรรยาจำเป็นต้องมีเพื่อให้การครองรักครองเรือนอยู่ได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของสัมพันธภาพเพื่อครอบครัวอบอุ่นของ สถาบันวิจัยประชากรและสังคมว่า “ให้มีความไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน เพื่อให้ครอบครัวอบอุ่น”

3. หลักการพูด 5 ประการ (อง.ปญจก. 22/198/338)

หลักการพูด 5 ประการเป็นการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ เคารพให้เกียรติกัน เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจกัน และช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ดังนี้ 1) พูดถูกกาล 2) พูดคำจริง 3) พูดคำอ่อนหวาน 4) พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ และ 5) พูดด้วยเมตตาจิต หลักการพูด 5 ประการนี้สามารถนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ ซึ่งเป็นการสื่อสารเชิงบวกในครอบครัว เป็นการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกและความเข้าใจที่ตรงกัน เป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตของสมาชิกในครอบครัวไปด้วย ซึ่งสอดคล้องบางส่วนกับองค์ประกอบของสัมพันธภาพเพื่อครอบครัวอบอุ่นของ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวว่า “สมาชิกในครอบครัวสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ อธิบายข้อเท็จจริง วาจาสุภาพ ไม่ใช้อารมณ์ ไม่ใช้คำพูดหยาบคาย ไม่ตะคอกขึ้นเสียง เป็นต้น” แต่การพูดตามหลักทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องตระหนักถึงเรื่องกาลเวลา ประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตาจิตเข้าไปด้วย

4. หลักสารณียธรรม 6 (ม.อุ. 14/54/59-60)

หลักสารณียธรรม 6 เป็นหลักการอยู่ร่วมกัน เหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นไปเพื่อความสามัคคีกัน ของคนในครอบครัว คือ 1) เมตตาทายกรรม ทำอะไรก็ให้ทำต่อกันด้วยเมตตา 2) เมตตาจาริกรรม พูดอะไรก็ให้พูดต่อกันด้วยเมตตา 3) เมตตาโมกรรม คิดอะไรก็ให้คิดต่อกันด้วยเมตตา 4) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน 5) สีสสามัญญดา มีความประพฤติสุจริตดีงามเหมือนกัน และ 6) ทิฏฐิสามัญญดา มีความเห็นชอบร่วมกัน หลักสารณียธรรม 6 ควรนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวเกี่ยวกับการยอมรับและเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ จรรจา สุวรรณทัต ได้เสนอการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัว ไว้ว่า “หลักการเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล พ่อแม่ลูกและบุคคลทุกคนในครอบครัว อาจมีความคิดเห็นและความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน และอาจมองสิ่งต่าง ๆ ต่างมุมกัน ทุกคนจึงควรต้องรับฟังและเคารพความคิดเห็นของกันและกันอย่างมีเหตุมีผล และมีความจริงใจต่อการยอมรับศักยภาพของกันและกัน”

หลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้กับการมีสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวเกิดความเข้มแข็ง และทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ หลักพรหมวิหาร 4 หลักขรวาจาธรรม 4 หลักการพูด 5 ประการ และหลักสารณียธรรม 6 ซึ่งบางหลักธรรมก็สอดคล้องกัน แต่บางหลักธรรมก็ไม่ตรงกันกับงานวิจัยของพระครูพิณสิทธิ์กิจจาทร (เทิดทูน ธรรมกาโม/เชื้อเงินเดือน) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาสถาบันครอบครัว

ไทยเชิงพุทธบูรณาการบนฐานพุทธธรรม” พบว่า ผู้หวังความสำเร็จในครอบครัวจะต้องทำตนให้สมบูรณ์ตามหลักพรวาสธรรม 4 หลักโลกปาธธรรม 2 หลักอิทธิบาท 4 และหลักคิปปิปฏิบัติ เนื่องด้วยเป็นการค้นคว้าเฉพาะในส่วนการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัว ซึ่งเป็นด้านที่ 1 ใน 5 ด้านของความเข้มแข็งของครอบครัวเท่านั้น แต่หลักธรรมดังกล่าวสามารถนำมาใช้ได้เช่นกัน

สรุปได้ว่า ในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ เพื่อให้การดำเนินชีวิตของครอบครัวมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีหลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ ประกอบด้วยหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน หลักพรวาสธรรม 4 เพื่อเป็นการมีความไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน หลักการพูด 5 ประการ เพื่อเป็นการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ เป็นการสื่อสารเชิงบวกในครอบครัว และหลักสาราณียธรรม 6 เพื่อเป็นการยอมรับและเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

ครอบครัวเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์ที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตร เป็นอย่างน้อย หรือเกียวกองเป็นเครือญาติ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน โดยแต่ละฝ่ายต้องมีพันธะทางศีลธรรมต่อกัน

การเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้อย่างมีความสุข ประกอบด้วย การให้กำลังใจซึ่งกันและกันในช่องทางต่าง ๆ การเคารพความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยกำหนดข้อตกลงระหว่างคนในครอบครัว การยอมรับศักยภาพของกันและกัน การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาทุกกรณี รวมทั้งชุมชนมีความตระหนักในการป้องกันการเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และการเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำอะไรด้วยตนเอง โดยถือโอกาสนั้นปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ ไปด้วย

หลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้เพื่อการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของคนในครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ ประกอบด้วย หลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน หลักพรวาสธรรม 4 เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงการมีความไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน หลักการพูด 5 ประการ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ เป็นการสื่อสารเชิงบวกในครอบครัว และหลักสาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงการยอมรับและเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาการเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวตามแนวพุทธในยุควิถีชีวิตใหม่ พบว่า การเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งของการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว ซึ่งจะช่วยให้มีองค์ประกอบด้านอื่น ๆ ของความเข้มแข็งอยู่ดีมีสุขของ ครอบครัว ได้แก่ การทำบทบาทหน้าที่ การพึ่งตนเองได้ ทุนทางสังคม และการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบากของครอบครัว มีผลสืบเนื่องต่อกันได้ง่ายขึ้น เป็นแรงพลังผลักดันให้ความสัมพันธ์ของครอบครัวมีความอบอุ่นแน่นแฟ้น มีความรัก

ใคร่ เอื้ออาทรต่อกัน ไม่ก่อให้เกิดปัญหาการหย่าร้าง ซึ่งจะนำผลเสีย คือ นำความผิดหวังมาสู่คู่สมรส และบุตร และเกิดความทุกข์ทรมานใจตามมา

บรรณานุกรม

- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาครอบครัว พ.ศ. 2560-2564. กรม.
- _____. (2562). นิยามและประเภทครอบครัว. กรม.
- _____. (2564). วงเสวนา เผย ปัญหาความรุนแรงครอบครัว-ทางเพศ ในยุคโควิดพุ่งสูง ชี้ জনท. ล่าช้า ขาดความเข้าใจ. <https://m5.gs/ZE5ibT>
- _____. (2565). คู่มือการสำรวจสถานการณ์ความเข้มแข็งครอบครัว ประจำปี 2565. กรม.
- กรมสุขภาพจิต. (2566). New Normal ชีวิตวิถีใหม่. <https://m5.gs/aGtQWD>
- จรรยา สุวรรณทัต. (2554). ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งครอบครัวตามมาตรฐานเข้มแข็งครอบครัว. สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- จิรเนาว์ ทศศรี. (2545). ครอบครัวสัมพันธ์ เล่มที่ 1. ชานเมืองการพิมพ์.
- พระครูพิสนธ์กิจจานทร (เทิดทูน ธมฺมกโม/เชื้อเงินเดือน). (2563). รูปแบบการพัฒนาศาสนาครอบครัวไทย เชิงพุทธบูรณาการบนฐานพุทธธรรม. สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 26(4), 194-210.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). มงคลตถทีปนี (ทุติโย ภาค). โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2541). ธมฺมปฏฐกถา (ทุติโย ภาค). โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- รศรินทร์ เกรย์ , กาญจนา ตั้งชลทิพย์, วาภาโกะ ทาเคตะ, และวรรณิ หุตะแพทย์. (2564). นิยาม ประเภท ครอบครัว และดัชนี ตัวชี้วัด ครอบครัวอยู่ดีมีสุข: การทบทวนวรรณกรรม. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2565). *สุขภาพคนไทย ประจำปี 2565: ครอบครัวไทยในวิกฤตโควิด-19*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)*. สำนักงาน.